

Planska područja Hrvatske u kontekstu regionalne politike

Željka Kordej-De Villa, Dane Pejnović

Regionalna politika jedna je od najsloženijih javnih politika. Prioritetni joj je cilj uravnoteženiji razvoj nacionalnog prostora. Jedan od preduvjeta za uspješno provođenje regionalne politike gospodarski su homogene regije kako bi provođenje, praćenje i ocjena razvojnih mjera bili što jednostavniji i logičniji. U radu se razmatraju značajke i uloga predloženih planskih područja (prema prijedlogu Zakona o regionalnom razvoju) u formuliranju i vodenju razvojne politike. Povezano s tim, analizirani su demografski i ekonomski profil NUTS 2 regija, planskih područja i pripadajućih županija korištenjem razvojnih indikatora za 2011., odnosno 2013. godinu. Demografske značajke istražene su komparativnom analizom prostornog razmještaja stanovništva i indeksom demografskih resursa, a gospodarske standardnim ekonomskim pokazateljima – bruto domaćim proizvodom, bruto domaćim proizvodom po stanovniku, stopom nezaposlenosti, kompozitnim indeksom razvijenosti i indeksom specijalizacije.

Ključne riječi: regionalna politika, planska područja, homogenost regija, regionalni razvoj, Hrvatska

Proposed Planning Areas of Croatia in Terms of Regional Policy

Regional policy is considered as one of the most complex public policies. Its most important goal is the balanced development of the national territory. One of the major preconditions for successful implementation of regional policy is a region that exhibits the quality of economic homogeneity, in which implementation, monitoring and evaluation of development measures would be simple and logical. This article analyses features and roles of proposed planning areas (according to the draft Act on Regional Development) in terms of formulation and management of regional policy. Therefore, the article explores the demographic and economic profile of the planning area and associated counties based on data for the year 2011 or 2013. Demographic features are analyzed by comparative analysis of spatial distribution of population and by the index of demographic resources, while economic features are described by usual economic indicators – gross domestic product, gross domestic product per capita, unemployment rate, composite development index and an index of specialization.

Key words: regional policy, planning areas, regional homogeneity, regional development, Croatia

UVOD

Regionalna politika značajna je sastavnica gospodarske politike. Prostor Hrvatske doživio je brojne teritorijalne podjele, međutim i dalje ne postoje prostorne jedinice koje bi omogućivale učinkovito formuliranje i provođenje regionalne politike. Po svojim značajkama regionalna politika zahtijeva interdisciplinarni pristup. Tako se pri planiranju regionalne politike susreću različite struke koje raspolazu specifičnim znanjima i u regionalnu politiku donose svoje kriterije teritorijalnih podjela.

U najširem smislu riječi pod regionalnim razvojem podrazumijevaju se ekonomski rast te socijalne i kulturne promjene unutar određenog područja, s ciljem smanjivanja razlika u razvijenosti i kvaliteti života u okviru nacionalnog teritorija (Johnston i dr., 2000). Za donositelje odluka o regionalnom razvoju važno je da regije budu gospodarski homogene kako bi provođenje, praćenje i ocjena razvojnih mjera bili što jednostavniji i logičniji. Homogene regije dijele neke zajedničke karakteristike, a ekonomistima su pritom zanimljive ekonomske značajke prostora. Za razliku od toga geografiju zanima analiza struktura, funkcija i procesa u okviru regionalnog sustava s ciljem iznalaženja najprimjerenije prostorne organizacije koja će najviše pridonijeti održivom razvoju i prostornoj koheziji unutar šire prostorne cjeline (Knox, Marston, 2003).

Najnoviji Zakon o regionalnom razvoju Hrvatska je počela pripremati još 2013. Nacrt prijedloga Zakona uveo je novi institut „planskog područja” radi učinkovitijeg planiranja, usklađivanja i provedbe politike regionalnoga razvoja¹.

Osnovni je cilj rada propitati geografsku i ekonomsku utemeljenost predloženih planskih područja iz perspektive provođenja regionalne politike. U skladu s ciljem rada određeno je i istraživačko pitanje: predstavljaju li predložena planska područja zaokružene, logične prostorne cjeline koje udovoljavaju kriteriju homogenosti s aspekta formuliranja i vođenja razvojne politike² te mogu li biti potencijalno učinkovit faktor jačanja teritorijalne kohezije nacionalnog prostora?

Nakon upoznavanja s osnovnim teorijsko-metodološkim okvirom, gdje se razmatraju pojmovi regionalne politike i strateškog planiranja te osnovne metode i prostorna shema istraživanja, u radu se navode rezultati analize demografskog i ekonomskog profila prostornih jedinica. Osnovni elementi demografskog profila analizirani u radu jesu prostorni razmještaj stanovništva i demografski resursi. Za razmatranje gospodarskih homogenosti planskih područja i pripadajućih županija upotrijebljeni su uobičajeni ekonomski pokazatelji – bruto domaći proizvod i bruto domaći proizvod po stanovniku, indeks specijalizacije gospodarske strukture, kompozitni indeks razvijenosti i stopa nezaposlenosti. Rad završava zaključnim razmatranjima.

¹ Javno savjetovanje počelo je početkom listopada 2013. (<http://www.mrrfeu.hr/default.aspx?id=1674>, pristupljeno 25. 7. 2014.). Zakon o regionalnom razvoju donesen je u prosincu 2014. (*Narodne novine* 147/2014) i potpuno je odbacio institut „planskih područja”. O razlozima se može nagađati – planska područja kako su bila definirana u Prijedlogu Zakona zanemarila su razvojnu ulogu županija, postojećih razvojnih institucija i ograničene raspoložive resurse na svim razinama. Nadalje, nije bio jasno definiran odnos između regije NUTS 2 i planskog područja, a čini se da su i učinci uvođenja planskih područja bili još potpuno neistraženi.

² Važno je istaknuti da se u radu ne procjenjuje institucionalni kapacitet planskog područja za formuliranje i vođenje regionalne politike.

TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Regionalna politika – od pouka iz teorije do uređenog sustava regionalnog planiranja

Regionalna politika definira se kao skup instrumenata koji potiču regionalni pristup u razvoju nacionalnoga gospodarstva. Predmet regionalne politike jest regija. Sa stajališta regionalnog razvoja regije se najčešće definiraju kao geografska područja manja od nacionalnog teritorija koja se izdvajaju nekim homogenim obilježjima (fizičkim, ekonomskim, političkim i sl.), a zbog svoje su veličine i funkcija primjerene za praćenje regionalnog razvoja i provedbu regionalne politike. Ovisno o istraživačkoj svrsi postoje različite vrste regija i kriterija regionalizacije³.

Gotovo sve razvojne politike imaju svoje prostorne aspekte i može se reći da ne postoji politika koja je prostorno neutralna⁴. Regionalna je politika komplementarna s drugim politikama poput politike zaštite okoliša, prostorne politike, energetske politike, politike obrazovanja i zapošljavanja, ali i politike istraživanja i inovacija. Regionalna politika jedna je od najsloženijih javnih politika i snažno utječe na mnoga područja razvoja na različitim razinama⁵.

Ciljevi regionalne politike mijenjaju se tijekom vremena i danas je u njezinu središtu gospodarski razvoj svih regija uz istovremeno unapređenje ukupnoga društvenog stanja. Nadalje, u lipnju 2011. Europska komisija formulirala je koncept „pametne specijalizacije”⁶, što se može shvatiti kao novi koncept inovacijske politike i jasno upućuje na zaokret u europskoj regionalnoj politici. Dok su u fokusu „stare” politike regionalnog razvoja transferi od razvijenih prema nerazvijenima, u politici pametne specijalizacije fokus je na stvaranju inovativnih regija umrežavanjem svih dionika razvoja i specijalizacija⁷.

Uspješnost regionalne politike ovisi o brojnim preduvjetima. Stavljajući u fokus gospodarski aspekt regionalne politike, Maskell (2000) ističe tri preduvjeta. Prvo, kvalitetna regionalna politika ovisna je o specifičnom kontekstu i treba uzavajati specifičnosti gospodarske strukture i institucija. Drugo, ako želi biti tržišno orijentirana, treba podržavati aktivnosti koje je tržište već odabralo kao „pobjednike”. Treće, u svijetu globalizacije mora biti usredotočena na učenje uzimajući u obzir posebnosti gospodarske strukture regije i institucija. Imajući na umu kompleksnost ciljeva regionalne politike (poput gospodarskih, društvenih i ekoloških), ovdje je nužno istaknuti da će uspješnost regionalne politike u velikoj mjeri ovisiti o njejoj usklađenosti s drugim sektorskim politikama. No konflikti između regionalne i sektorskih politika potencijalno su jaki⁸, pogotovo kada se ima na umu hrvatska praksa nedostatka koordinacije pri donošenju različitih sektorskih strategija.

³ Rašić i Starc (2003); Kordej-De Villa i dr. (2005); Rašić Bakarić (2012).

⁴ U literaturi se često razlikuje regionalna politika u užem smislu (postizanje ravnomjernoga gospodarskog razvoja) od regionalne politike u širem smislu (učinak sektorskih politika na regionalni razvoj).

⁵ Na razini Europske unije regionalna politika naziva se i kohezijskom politikom jer je njezin opći cilj jačati ekonomsko, socijalno i teritorijalno povezivanje. Ekonomsko i socijalno povezivanje nastoje se postići poticanjem konkurentnosti i „zelenoga gospodarskog rasta”, stvaranjem prilika za zapošljavanje te osiguranjem uvjeta za ugodniji i kvalitetniji život građanima. Teritorijalna kohezija ostvaruje se povezivanjem regija kako bi one u najvećoj mjeri iskoristile svoje snage u rješavanju zajedničkih izazova poput globalnih klimatskih promjena i sl.

⁶ U europskim dokumentima govori se o „pametnom, održivom i uključivom rastu”.

⁷ http://www.utt.unist.hr/files/prezentacije/2014_03_04_Split_RIS3/ris3_rajakovic_mingo.pdf (pristupljeno 2. 8. 2014.).

⁸ Bachtler i dr. (2003).

Kompleksnost i važnost regionalne politike potaknule su istraživački interes i generacija domaćih ekonomista. U posljednjih desetak godina⁹ dominirali su radovi u čijem je fokusu opća regionalna politika (Rašić i Starc, 2003; Kordej-De Villa i dr., 2005; Đulabić, 2007; Puljiz, 2009), institucionalni i pravni aspekti regionalne politike i razvoja (Đulabić, 2008, 2011, 2012), utjecaj kohezijske politike Europske unije na regionalnu politiku Hrvatske (Maleković i Puljiz, 2009a, 2009b; Tropina Godec, 2009) te novi pristupi upravljanju razvojem na nižim razinama (Maleković i Puljiz, 2010; Maleković i dr., 2011). Istraživački je interes živ i u traženju odgovora na pitanja o regionalizaciji Hrvatske (Đulabić, 2013; Rašić Bakarić, 2012; Lovrinčević, i dr., 2005), ali i o mjerenu razvijenosti (Perišić, 2014; Puljiz, 2006, 2009; Cziraky i dr., 2006) i regionalnim nejednakostima (Rubil, 2013; Puljiz, 2009). U području strateškog planiranja i uloge participativnog planiranja također su brojni doprinosi (Sumpor, 2005, 2009, 2013; Jurlina Alibegović, 2007; Sumpor i Đokić, 2012, 2013; Đokić i dr., 2007). Radovi o regionalnim aspektima nezaposlenosti (Botrić, 2007), izravnim stranim ulaganjima (Kersan-Škabić i Tijanić, 2014), decentralizaciji (Jurlina Alibegović i dr., 2014) i konkurentnosti (Fröhlich i Maleković, 2005; Tijanić, 2010) pridonijeli su razumijevanju složenosti regionalne politike. Multivarijantnim metodama modeliranja regionalnog razvoja bavili su se Cziraky i dr. (2002).

Iz ovoga kratkog pregleda moglo bi se zaključiti da postoje znanstvene i stručne podloge koje donositeljima odluka mogu pomoći pri formuliranju i provođenju regionalne politike¹⁰. S obzirom na položaj regionalne politike u ukupnoj javnoj politici u Hrvatskoj se može razlikovati nekoliko razvojnih faza (Đulabić, 2008, 298-302). Prva, koja se može nazvati fazom marginalizacije, trajala je od 1990. do 2003. Tijekom tog razdoblja doneseno je nekoliko zakona, koji nisu modernizirali pristup regionalnoj politici. Od 2003. do 2009. regionalna je politika bila pod snažnim utjecajem politike, a tek 2010. počinje razdoblje postupne racionalizacije regionalne politike i njezina usklađivanja s politikom EU-a. Nakon ulaska Hrvatske u EU vođenje regionalne politike sastavni je dio europske pravne stečevine¹¹.

Može se reći da Hrvatska danas raspolaže strateškim razvojnim dokumentima i propisima koji određuju upravljanje regionalnim razvojem. Planski su dokumenti politike regionalnog razvoja „Strategija regionalnog razvoja Republike Hrvatske” i županijske razvojne strategije (ŽRS) te „Strategija razvoja Grada Zagreba”. Tijekom 2010. doneseni su brojni podzakonski propisi potrebni za primjenu ZRR-a. Iste godine donesena je „Strategija regionalnog razvoja Hrvatske 2011.-2013.” Na područje regionalnoga razvoja bitan utjecaj imaju zakoni koji se odnose na specifična područja, poput Zakona o područjima posebne državne skrbi (NN 86/08, 57/11), Zakona o otocima (NN 34/99, 149/99, 32/02, 33/06), Zakona o brdsko-planinskim područjima (NN 12/02, 32/02, 117/03) i Zakona o obnovi i razvoju Grada Vukovara (NN 44/01, 90/05, 80/08, 38/09).

⁹ Ovaj kratki pregled nema ambiciju da prikaže cjelovitu domaću znanstvenu i stručnu produkciju u području regionalne politike i razvoja, već samo želi ilustrirati šarolikost tema kojima su se domaći istraživači bavili u posljednjih desetak godina. Pretraživana je baza Hrvatske znanstvene bibliografije s ključnim riječima „regionalni razvoj” i „regionalna politika”.

¹⁰ Izvan je obuhvata ovoga rada procjenjivati primjenjivost tih radova kao i spremnost donositelja odluka da se njima koriste.

¹¹ Regionalna politika EU-a instrument je financijske solidarnosti i kohezije i osnovni joj je cilj smanjenje razvojnih razlika među regijama zemalja članica. Usmjeren je na poboljšanje uvjeta života i rada građana najmanje razvijenih dijelova Unije, ali i na smanjenje razlika u bogatstvu među pojedinim regijama. Detaljnije o regionalnoj politici EU-a, instrumentima i izvorima financiranja vidjeti http://ec.europa.eu/regional_policy/index_hr.cfm (pristupljeno 1. 8. 2014.) i Kesner-Škreb (2009).

Jedan od alata koji će svaku javnu politiku operacionalizirati i učiniti transparentnijom jest strateško planiranje. Sustavno unapređivanje strateškog planiranja regionalnoga razvoja na nacionalnoj i županijskoj razini počelo je 2009. usvajanjem Zakona o regionalnom razvoju (ZRR) (NN 153/09). Iste je godine Zakonom o proračunu (NN 87/08, 136/12) uvedena i obvezna izrada strateških planova za ministarstva i državna tijela. Od 2009. do 2014. Hrvatska je savladala već brojne lekcije strateškog planiranja na svim razinama, ali ima i onih još nenaučenih¹².

Metode istraživanja

Kako bi se ispunio osnovni cilj istraživanja, primjenjuju se postupci analize i sinteze, metode deskriptivne statistike, prostorno-komparativna metoda demografskih i odgovarajućih ekonomskih pokazatelja te metoda deskripcije. Metoda analize primjenjuje se radi utvrđivanja dosadašnjih znanstvenih spoznaja vezanih prije svega uz kvantifikaciju demografskih i ekonomskih fenomena odnosno pojam pokazatelja. Metoda deskriptivne statistike upotrebljava se za uređivanje, grupiranje, tablično i grafičko prikazivanje statističkih pokazatelja demografskog i gospodarskog razvoja te za izračunavanje različitih statističko-analičkih veličina. Na osnovi provedene analize metodom sinteze izvode se osnovni zaključci rada.

Demografski potencijali vrednuju se indeksom demografskih resursa (i_{der}) izračunatom prema metodološkom postupku Nejašmić, Toskić i Mišetić (2009). To je sintetični pokazatelj koji uključuje dvije osnovne komponente: demografski indeks (i_{dem}) i indeks obrazovanosti (i_o) te broj stanovnika određene prostorne jedinice, koji je korektiv u obliku koeficijenta (k). Indeks demografskih resursa izračunava se primjenom izraza:

$$i_{der} = k \times (i_{dem} + i_o).$$

Iako izgleda jednostavno, riječ je o razmjerno složenu pokazatelju jer uključuje petnaest varijabli od kojih se svaka zasniva na posebnom načinu izračuna¹³.

Prva sastavnica indeksa demografskih resursa, demografski indeks (i_{dem}), složeni je pokazatelj za čiji se izračun upotrebljava jedanaest varijabli, a odražava opći smjer demografskih promjena u prošlom razdoblju, najvažnije indikatore demografskog potencijala te sintetički pokazatelj prirodnoga kretanja i dobnog sastava stanovništva. Druga sastavnica indeksa demografskih resursa, indeks obrazovanosti (i_o), manje je složen pokazatelj za čiji se izračun upotrebljavaju četiri varijable, a odražava obilježja dosegnutog stupnja obrazovanosti te naznake budućih proporcija najobrazovanijega kontingenta stanovništva.

Zbog izrazite prostorne heterogenosti demografskih obilježja, kako strukturnih tako i dinamičkih, širok raspon vrijednosti analiziranih varijabli raščlanjen je u šest razreda, što će biti osnova za komparativnu analizu indeksa demografskih resursa prostornih jedinica.

U razmatranju homogenosti određenoga planskog područja primijenit će se uobičajene metode deskriptivne statistike (metode disperzije). Upotrijebljeni ekonomski pokazatelji, bruto domaći proizvod, bruto domaći proizvod po stanovniku, stopa nezaposlenosti i indeks specijalizacije, preuzeti su iz sekundarnih publikacija, odnosno izračunati prema uobičajenoj metodologiji. Tako indeks specijalizacije gospodarske strukture mjeri razinu specijalizacije planskog područja/županije u određenoj djelatnosti (skupini djelatnosti). Indeks stavlja u odnos udio djelatnosti u ukupnom

¹² Za iscrpan pregled razvoja strateškog planiranja vidjeti Sumpor i Đokić (2013), Sumpor (2013) i Maleković i Puljiz (2010).

¹³ Za cjeloviti postupak izračuna indeksa demografskih resursa vidjeti Nejašmić i dr. (2009) i Nejašmić i Mišetić (2010).

gospodarstvu planskog područja/županije (mjeren udjelom bruto dodane vrijednosti te djelatnosti u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti ostvarenoj na razini planskog područja) s istim udjelom na nacionalnoj razini. Vrijednost indeksa veća od jedan upućuje na viši stupanj specijalizacije u određenoj djelatnosti (skupini djelatnosti ili sektoru) u odnosu na nacionalni prosjek. Vrijednosti tog indeksa mijenjaju se tek u duljem razdoblju i nisu pod velikim utjecajem kratkoročnih fluktuacija, pa su pogodan alat za strukturnu analizu. Indeks specijalizacije izračunat je za područja djelatnosti prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007 (NKD 2007).

Vrijednosti kompozitnog indeksa razvijenosti objavljuje Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije. Tim pokazateljem objektivnije se mjeri stupanj razvijenosti teritorijalnih jedinica kako bi se ravnomjernije alocirala sredstva jedinicama koje su slabije razvijene u odnosu na nacionalni prosjek. Kategorizacija je uvedena ZRR-om iz 2009. i Uredbom o indeksu razvijenosti (NV 63/2010). Kompozitni indeks računa se kao ponderirano prosječno odstupanje od nacionalnog prosjeka pet indikatora u trogodišnjem razdoblju: stope nezaposlenosti, dohotka po stanovniku, proračunskih prihoda jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, općega kretanja stanovništva i stope obrazovanosti. U ukupnoj vrijednosti indeksa razvijenosti udio stope nezaposlenosti iznosi 30%, dohotka po stanovniku 25%, a svaki od preostala tri indikatora ima ponder 15%. Županije su podijeljene u četiri kategorije u skladu sa svojim položajem u odnosu na nacionalni prosjek.

Prostorna shema istraživanja

Prostornu shemu istraživanja rada čine prostorne jedinice na tri stupnja regionalno-razvojne hijerarhije: na razini NUTS 2 regija, razvojnih područja i županija.

NUTS regije prostorne su jedinice za prikupljanje, obradu, analizu i publiciranje statističkih prostornih podataka na razini EU-a. Sastavni su dio višerazinske klasifikacije (fr. *Nomenclature des unités territoriales statistiques* – NUTS) kojom se prostorne jedinice razvrstavaju u različite razine na osnovi broja stanovnika. Nacionalnom klasifikacijom prostornih jedinica usuglašenom s Europskom komisijom 2007. cijela Hrvatska bila je NUTS 1 regija, dok su na NUTS 2 razini stvorene tri administrativne jedinice: Sjeverozapadna Hrvatska, Središnja i Istočna (Panonska) Hrvatska te Jadranska Hrvatska. Kako bi se osigurao brži i ravnomjerniji regionalni razvoj korištenjem fondovima EU-a, 2012. usuglašena je nova administrativna podjela na dvije NUTS 2 regije – Jadransku i Kontinentalnu. Očekuje se da će nova klasifikacija omogućiti više državnih potpora županijama Sjeverozapadne Hrvatske i da će se zbog uključenosti Grada Zagreba povećati ukupni apsorpcijski kapacitet Kontinentalne regije¹⁴.

S obzirom na uočeni nedostatak prostornih jedinica za koordinaciju razvoja na srednjoj razini prostorne hijerarhije, između NUTS 2 regija i županija, prijedlogom ZRR-a predviđena je kategorija tzv. planskih područja¹⁵. Riječ je o prostornim jedinicama za provođenje posebne državne politike s ciljem perspektivnog jačanja teritorijalne kohezije na cijelome državnom teritoriju. Prema navedenom Zakonu, grupiranjem susjednih jedinica područne (regionalne) samouprave

¹⁴ Iscrpnije o klasifikaciji prostornih jedinica za statistiku i problemima s kojima se suočavala Hrvatska vidjeti u Rašić i Starc (2003) te Lovrinčević i dr. (2005).

¹⁵ Plansko područje blisko je pojmovima normativne i funkcionalne (analitičke) regije. Normativne i funkcionalne regije dva su alternativna koncepta statističkih regija. Normativne regije odraz su političke volje, a njihove granice određuju nositelji regionalne politike radi što učinkovitijeg utjecaja na regionalni razvoj. U određivanju granica normativnih regija posebno su važni povijesni faktori. Funkcionalne regije određene su imajući na umu određene analitičke zahtjeve i upravo su one prikladne za ekonomsku analizu i provođenje razvojne politike (Europska komisija, 2004).

predviđeno je pet takvih prostornih jedinica/područja: Središnja Hrvatska, Sjeverozapadna Hrvatska, Istočna Hrvatska, Sjeverni Jadran i Lika te Južna Hrvatska.

Treću prostorno-analiitičku razinu čine županije. Prema Zakonu o područjima županija, gradova i općina (NN 86/06, 125/06, 46/10, 145/10, 37/13, 44/13, 45/13), u Hrvatskoj je utemeljena 21 županija, kao jedinice područne (regionalne) samouprave, pri čemu jedino Grad Zagreb ima status Grada i županije. Županije obavljaju značajne javne funkcije, a odgovorne su i za poticanje gospodarskog razvoja na svom području¹⁶.

Navedenih 29 prostornih jedinica čini prostornu matricu za analizu i propitkivanje mogućnosti unapređenja regionalne politike u Republici Hrvatskoj (tab. 1).

Tab. 1. Regionalizacija Hrvatske do 3. stupnja regionalno-razvojne hijerarhije

Tab. 1 Regional classification of Croatia up to the 3rd level of regional-development hierarchy

Statistička regija (NUTS 2)	Plansko područje	Županija
Kontinentalna Hrvatska	Središnja Hrvatska	Grad Zagreb
		Zagrebačka
		Sisačko-moslavačka
		Karlovačka
		Bjelovarsko-bilogorska
	Istočna Hrvatska	Osječko-baranjska
		Virovitičko-podravska
		Požeško-slavonska
		Brodsko-posavska
		Vukovarsko-srijemska
	Sjeverozapadna Hrvatska	Varaždinska
		Međimurska
		Koprivničko-križevačka
		Krapinsko-zagorska
Jadranska Hrvatska	Sjeverni Jadran i Lika	Primorsko-goranska
		Istarska
		Ličko-senjska
	Srednji i Južni Jadran	Splitsko-dalmatinska
		Zadarska
		Šibensko-kninska
		Dubrovačko-neretvanska

¹⁶ Granice županija odraz su geografskih odrednica te povijesnih i ekonomskih zbivanja. O ulozi županija u regionalnom razvoju vidjeti u Rašić i Starc (2003), Jurlina Alibegović (2009, 2013) i Jurlina Alibegović i dr. (2013).

REZULTATI I RASPRAVA

Prvi korak u odgoaranju na pitanje jesu li planska područja prikladna za vođenje regionalne politike razmatranje je pokazatelja na razini pet planskih područja prema prijedlogu ZRR-a. Kako bi se utvrdilo je li riječ o relativno homogenom ili heterogenom prostoru, nužno je analizirati podatke i na razini županija. Kriterij homogenosti zasniva se na postupku utvrđivanja sličnosti unutar prostornih jedinica, a homogenim prostorom smatra se „prostor čiji pojedini sastavni dijelovi pokazuju između sebe manje razlika nego prema jedinicama susjednog prostora” (Marinović Uzelac, 2001, 290). Koncept homogenosti primjenjiv je u „područjima interpretacije tipičnih prostora i u uspoređivanju njihovih struktura za pripremu funkcionalnih studija” (Marinović Uzelac, 2001, 292).

Demografski profil prostornih jedinica za provođenje regionalne politike

Stanovništvo ima dvostruku ekonomsku ulogu. S jedne strane, ono je osnovni pokretač gospodarstva jer formira ponudu rada, dok s druge određuje potencijalni okvir potrošnje roba i usluga koje su cilj i svrha ekonomske aktivnosti.

Prostorni razmještaj stanovništva

Strukturu naseljenosti Hrvatske u suvremenom razdoblju karakterizira izrazito neravnomjeran prostorni razmještaj stanovništva, s odgovarajućim utjecajem na regionalni razvoj zemlje. Osim prirodno-geografskih uvjeta i povijesnih razloga osnovni uzroci takva demografskog razmještaja stihijski su procesi socijalno-prostornog prestrukturiranja u uvjetima urbano utemeljene industrijalizacije nakon Drugoga svjetskog rata i učinci ratnih zbivanja tijekom devedesetih godina 20. stoljeća.

To se odražava u postojećem rasporedu stanovništva, pri čemu je težište naseljenosti u Kontinentalnoj Hrvatskoj, gdje se kao demografska jezgra regije, s više od trećine ukupnog stanovništva države, ističe Središnja Hrvatska. Prevlast kontinentalnog dijela zemlje u prostornoj koncentraciji stanovništva dodatno potkrepljuju i pokazatelji gustoće naseljenosti, u čemu Sjeverozapadna i Središnja Hrvatska nadmašuju nacionalni prosjek naseljenosti za više od 40% (tab. 2).

Podrobnija analiza prostornog razmještaja stanovništva na razini županija, pokazuje još izrazitije razlike u naseljenosti, pri čemu se s jedne strane ističu županije veće naseljenosti, a s druge one manje naseljenosti. Prvoj kategoriji pripadaju županije čiji su razvojni polovi makroregionalna središta te Zagrebačka županija kao širi sastavni dio Zagrebačke regije, a drugoj široki pojas uglavnom ruralnih županija, sa slabije razvijenim središnjim naseljem, izvan neposrednog utjecaja makroregionalnih središta. Izuzme li se – zbog specifičnih obilježja i statusa – Grad Zagreb, polove naseljenosti po broju stanovnika čine Ličko-senjska i Splitsko-dalmatinska županija, s omjerom 1 : 9, a po gustoći naseljenosti Ličko-senjska i Medimurska županija, s rasponom naseljenosti 1 : 16.

Iskazane razlike u broju stanovnika i gustoći naseljenosti imaju odgovarajuće implikacije u stupnju vrednovanja raspoložive resursne osnove, ali i u prostorno-funkcionalnoj integraciji nacionalnog teritorija.

Provedena analiza pokazuje da Hrvatsku u suvremenom razdoblju karakterizira izrazito neravnomjeran prostorni razmještaj stanovništva, pri čemu se razlike u naseljenosti povećavaju sa stupnjem regionalne diferencijacije (tab. 2).

Planska područja Hrvatske u kontekstu regionalne politike

Tab. 2. Površina, broj stanovnika i gustoća naseljenosti u prostornim jedinicama do 3. stupnja regionalno-razvojne diferencijacije Hrvatske 2011.

Tab. 2 Area, population and population density in spatial units up to the 3rd level of regional-development classification in Croatia in 2011

Prostorna jedinica (RH, NUTS 2 regija, planska područja, županije)	Površina (km ²)	Udio u površini	Stanovniš- tvo 2011.	Udio u stanovniš- tvu	St./ km ²
Republika Hrvatska	56.594	100,0	4.284.889	100,0	75,7
• Kontinentalna Hrvatska	31.889	56,3	2.872.954	67,0	90,1
- Središnja Hrvatska	14.435	25,5	1.528.725	35,7	105,9
Grad Zagreb	641	1,1	790.017	18,4	1232,5
Zagrebačka	3.060	5,4	317.606	7,4	103,8
Sisačko-moslavačka	4.468	7,9	172.439	4,0	38,6
Karlovačka	3.626	6,4	128.899	3,0	35,5
Bjelovarsko-bilogorska	2.640	4,7	119.764	2,8	45,4
- Istočna Hrvatska	12.486	22,1	805.998	18,8	64,6
Osječko-baranjska	4.155	7,3	305.032	7,1	73,4
Virovitičko-podravska	2.024	3,6	84.836	2,0	41,9
Požeško-slavonska	1.823	3,2	78.034	1,8	42,8
Brodsko-posavska	2.030	3,6	158.575	3,7	78,1
Vukovarsko-srijemska	2.454	4,3	179.521	4,2	73,2
- Sjeverozapadna Hrvatska	4.968	8,8	538.231	12,6	108,3
Varaždinska	1.262	2,2	175.951	4,1	139,4
Koprivničko-križevačka	729	1,3	113.804	2,7	156,1
Krapinsko-zagorska	1.748	3,1	115.584	2,7	66,1
Međimurska	1.229	2,2	132.892	3,1	108,1
• Jadranska Hrvatska	24.705	43,7	1.411.935	33,0	57,2
- Sjeverni Jadran i Lika	11.754	20,8	555.177	13,0	47,2
Primorsko-goranska	3.588	6,3	296.195	6,9	82,6
Istarska	5.353	9,5	50.927	1,2	9,5
Ličko-senjska	2.813	5,0	208.055	4,9	74,0
- Srednji i Južni Jadran	12.951	22,9	856.758	20,0	66,2
Splitsko-dalmatinska	4.540	8,0	454.798	10,6	100,2
Zadarska	3.646	6,4	170.017	4,0	46,6
Šibensko-kninska	2.984	5,3	109.375	2,6	36,7
Dubrovačko-neretvanska	1.781	3,1	122.568	2,9	68,8

Izvor: Statistički ljetopis, 2013., DZS, Zagreb; izračun autora.

Source: Statistical Yearbook, 2013, CBS, Zagreb; authors' calculation.

Demografski resursi

Prostorni preraspmještaj stanovništva u uvjetima polariziranog razvoja u odgovarajućoj je mjeri pratila i međuregionalna redistribucija ljudskih potencijala. Rezultat toga izrazito je neravnomjeran razpmještaj demografskih resursa s odgovarajućim posljedicama u postojećim regionalnim disparitetima. To se jasno vidi iz indeksa i tipova demografskih resursa u prostornim jedinicama do 3. stupnja regionalno-razvojne diferencijacije Hrvatske 2011. (tab. 3).

Tab. 3. Demografski resursi u prostornim jedinicama do 3. stupnja regionalno-razvojne diferencijacije Hrvatske 2011.

Tab. 3 Demographic resources in spatial units up to the 3rd level of regional-development classification in Croatia in 2011

Prostorna jedinica (NUTS 2 regija, planska područja, županije)	Demografski resursi			
	I_{dem}	I_o	I_{der}	TIP*
Republika Hrvatska	153,1	1215,9	34,2	C
• Kontinentalna Hrvatska	147,5	847,8	34,8	C
- Središnja Hrvatska	148,1	1248,5	62,8	B
Grad Zagreb	180,9	2057,1	111,9	A
Zagrebačka	212,0	629,8	29,5	C
Sisačko-moslavačka	90,4	460,6	13,8	D
Karlovačka	56,9	719,3	19,4	D
Bjelovarsko-bilogorska	100,0	442,7	10,9	D
- Istočna Hrvatska	145,8	483,2	15,7	D
Osječko-baranjska	134,4	584,7	25,2	C
Virovitičko-podravska	122,0	355,4	9,5	E
Požeško-slavonska	146,4	520,3	13,3	D
Brodsko-posavska	168,3	439,8	15,2	D
Vukovarsko-srijemska	158,4	396,1	13,9	D
- Sjeverozapadna Hrvatska	148,4	479,4	12,6	D
Varaždinska	149,7	518,6	16,7	D
Koprivničko-križevačka	121,9	508,7	12,6	D
Krapinsko-zagorska	107,4	407,3	12,9	D
Međimurska	264,6	470,9	14,7	D
• Jadranska Hrvatska	143,7	1032,6	41,2	C
- Sjeverni Jadran i Lika	90,4	1079,3	23,3	C
Primorsko-goranska	80,0	1350,7	50,1	B
Istarska	121,0	872,4	29,8	C
Ličko-senjska	41,0	544,0	11,7	D
- Srednji i Južni Jadran	194,5	1002,2	29,9	C
Splitsko-dalmatinska	241,8	1108,6	60,8	B

Planska područja Hrvatske u kontekstu regionalne politike

Zadarska	195,1	783,6	24,5	C
Šibensko-kninska	71,4	795,3	17,3	D
Dubrovačko-neretvanska	216,5	1118,6	33,4	C

* Tipovi demografskih resursa:

A – *izrazito povoljni demografski resursi*

(izrazito dobra demografska obilježja i potencijali, vrlo visoka razina obrazovanosti)

B – *povoljni demografski resursi*

(vrlo dobra demografska obilježja i potencijali, visoka razina obrazovanosti)

C – *dobri demografski resursi*

(pretežno dobra demografska obilježja i potencijali, uglavnom dobra razina obrazovanosti)

D – *slabi demografski resursi*

(donekle dobra demografska obilježja i potencijali, uglavnom niska razina obrazovanosti)

E – *vrlo slabi demografski resursi*

(vrlo slaba demografska obilježja i potencijali, uglavnom vrlo niska razina obrazovanosti)

Budući da su demografski resursi indikator, uzrok i posljedica regionalnih dispariteta, izložene vrijednosti indeksa i tipovi demografskih resursa upućuju i na razlike u regionalnoj razvijenosti analiziranih prostornih jedinica. Posredan je pokazatelj tih razlika i raspon vrijednosti indeksa demografskih resursa između Kontinentalne i Jadranske Hrvatske u omjeru 1,0 : 1,2, Sjeverozapadne i Središnje Hrvatske 1,0 : 5,0 te Virovitičko-podravске županije i Grada Zagreba 1,0 : 12,6. U potpunju ih i razlike u tipovima demografskih resursa na razini planskih područja i županija, pri čemu se u prvom slučaju kreću od B – povoljni demografski resursi u Središnjoj Hrvatskoj do D – slabi demografski resursi u Sjeverozapadnoj i Istočnoj Hrvatskoj, a u drugome od A – izrazito povoljni demografski resursi u Gradu Zagrebu do E – vrlo slabi demografski resursi u Virovitičko-podravskoj županiji.

Podrobniji uvid u profil demografskih resursa analiziranih prostornih jedinica pruža analiza komponenti indeksa demografskih resursa, demografskog indeksa i indeksa obrazovanosti. Pritom na razini planskih područja posebno valja istaknuti najniži demografski indeks Sjevernog Jadrana i Like te najniži indeks obrazovanosti Sjeverozapadne Hrvatske. S druge pak strane, daleko najslabiji demografski indeks među županijama ima Ličko-senjska, a indeks obrazovanosti Virovitičko-podravská županija. No poseban je slučaj Istočna Hrvatska, plansko područje s najnižom vrijednošću demografskog indeksa poslije Sjevernog Jadrana i Like, odnosno indeksa obrazovanosti poslije Sjeverozapadne Hrvatske, čije četiri od pet županija spadaju među osam županija s najnižom vrijednošću indeksa demografskih resursa u Hrvatskoj.

Izloženi pokazatelji jasno odražavaju najvažnije strukturne i dinamičke slabosti prostornih jedinica do 3. stupnja regionalno-razvojne diferencijacije Hrvatske koje upućuju na poželjni smjer regionalne politike s ciljem učinkovitijeg poticanja procesa teritorijalne kohezije u okviru nacionalnog teritorija.

Ekonomski profil prostornih jedinica za provođenje regionalne politike

BDP i BDP po stanovniku

BDP po stanovniku uobičajena je mjera ekonomske razvijenosti. Godine 2011. BDP po stanovniku u Hrvatskoj iznosio je 10.038 eura. Planska područja Središnje Hrvatske (13.315 eura) i Sjevernog Jadrana i Like (12.400 eura) ostvarila su BDP po stanovniku veći od nacionalnog

Tab. 4. Osnovni ekonomski pokazatelji na razini planskih područja i županija 2011.
 Tab. 4. Basic economic indicators in the planning areas and counties in 2011

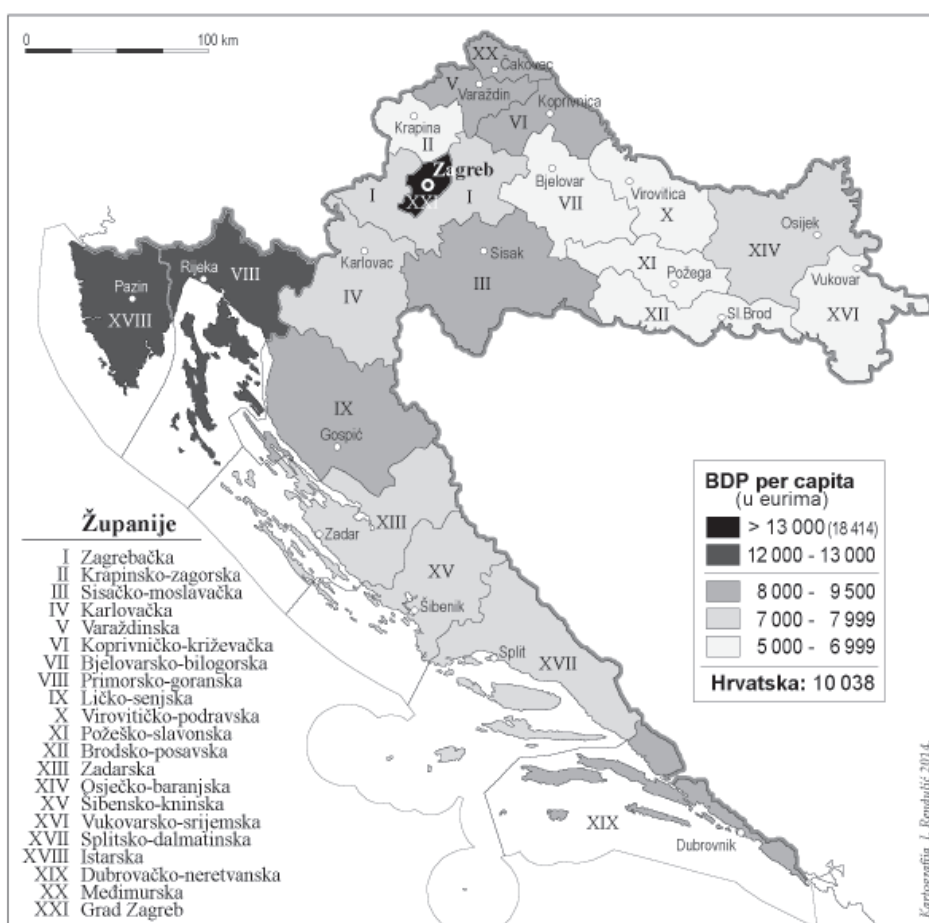
Prostorna jedinica	BDP (EUR)	BDP po stanovniku (EUR)	Omjer RBDP-a po stanovniku i nacionalnog BDP-a po stanovniku	Stopa nezaposlenosti*
Republika Hrvatska	44.219.521	10.038	100,00	19,1
- Središnja Hrvatska	20.354.450	13.315	132,64	14,9
Grad Zagreb	14.633.846	18.503	184,33	9,4
Zagrebačka	2.474.201	7.786	77,57	18,0
Sisačko-moslavačka	1.411.293	8.214	81,83	30,9
Karlovačka	991.103	7.709	76,80	25,0
Bjelovarsko-bilogorska	844.007	7.062	70,35	28,8
- Sjeverozapadna Hrvatska	4.240.447	7.878	78,49	16,8
Varaždinska	1.457.024	8.285	82,54	15,0
Međimurska	962.715	8.459	84,27	16,8
Koprivničko-križevačka	984.443	8.524	84,92	18,7
Krapinsko-zagorska	836.265	6.300	62,76	18,2
- Sjeverni Jadran i Lika	6.882.201	12.400	123,53	14,6
Primorsko-goranska	3.768.380	12.724	126,76	15,7
Ličko-senjska	409.920	8.081	80,51	22,3
Istarska	2.703.901	12.991	129,42	11,5
- Istočna Hrvatska	5.589.508	6.947	69,21	30,5
Osječko-baranjska	2.520.085	8.271	82,39	28,5
Virovitičko-podravska	536.188	6.333	63,09	32,5
Požeško-slavonska	488.743	6.281	62,57	26,2
Brodsko-posavska	931.277	5.882	58,59	33,8
Vukovarsko-srijemska	1.113.215	6.217	61,94	32,2
- Srednji i Južni Jadran	7.152.914	8.348	83,16	22,6
Splitsko-dalmatinska	3.672.051	8.072	80,41	24,0
Zadarska	1.413.905	8.302	82,71	21,0
Šibensko-kninska	865.431	7.930	79,00	23,3
Dubrovačko-neretvanska	1.201.527	9.807	97,70	18,8

* Stopu nezaposlenosti računali smo kao omjer broja nezaposlenih na dan 31. ožujka 2011. i zbroja nezaposlenih i zaposlenih u pravnim osobama u obrtu i slobodnim profesijama, te osiguranika poljoprivrednika.

Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje (podaci o nezaposlenima) i Državni zavod za statistiku (podaci o zaposlenima).

Source: Croatian Employment Service (data on unemployed persons) and CBS (2013).

prosjeka. Nužno je pogledati kako to izgleda na razini županija. Unutar područja Središnje Hrvatske Grad Zagreb ostvario je 84% viši BDP po stanovniku od nacionalnoga. U svim ostalim županijama BDP po stanovniku bio je niži od nacionalnog prosjeka, pri čemu je Bjelovarsko-bilogorska županija ostvarila 70% nacionalnog prosjeka, što je mjereno tim pokazateljem čini jednom od najnerazvijenijih hrvatskih županija. Stoga se očekuje da će upravljanje ekonomskim razvojem biti najsloženije upravo u Središnjoj Hrvatskoj, gdje je BDP po stanovniku u Zagrebu čak 2,6 puta veći nego u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, pa će očekivanja, ciljevi i razvojne mjere u te dvije županije biti vrlo različiti. Najnerazvijenije plansko područje mjereno BDP-om po stanovniku jest područje Istočne Hrvatske, gdje se ostvaruje svega 70% nacionalnog prosjeka. S obzirom na to da su županije Srednjeg i Južnog Jadrana ravnomjernije razvijene te je omjer između najvišeg i najnižeg BDP-a po stanovniku najmanji (oko 1,2), zaključujemo da će strateško planiranje razvoja u tom području biti najjednostavnije (sl. 1).

Sl. 1. Bruto domaći proizvod po stanovniku u hrvatskim županijama 2011.

Fig. 1 GDP per capita in the counties in 2011

Indeks specijalizacije gospodarske strukture

Kako bismo provjerili uvažava li se jedan od Maskellovih preduvjeta uspješne regionalizacije, analizirali smo indeks specijalizacije gospodarske strukture¹⁷.

Tab. 5. Funkcionalna usmjerenost u NUTS 2 regijama, planskim područjima i županijama Hrvatske s obzirom na indeks specijalizacije djelatnosti NKD 2007 u 2011.

Tab. 5 *Functional orientation in NUTS2 regions, planning areas and counties in relation to the index of specialization in 2011*

Prostorna jedinica	Vodeće djelatnosti prema indeksu specijalizacije			Indeks specijalizacije sektora djelatnosti		
	I. djelatnost	II. djelatnost	III. djelatnost	I.	II.	III.
Kontinentalna Hrvatska	A	J	K	1,20	0,98	1,03
• Središnja Hrvatska	J	K	M, N	0,39	0,87	1,20
Grad Zagreb	J	K	M, N	0,05	0,63	1,43
Zagrebačka županija	B, C, D, E	G, H, I	F	1,23	1,34	0,69
Sisačko-moslavačka županija	C	B, C, D, E	A	1,41	1,79	0,50
Karlovačka županija	C	A	B, C, D, E	1,30	1,28	0,64
Bjelovarsko-bilogorska županija	A	C	B, C, D, E	4,27	1,01	0,67
• Istočna Hrvatska	A	O, P, Q	L	3,19	1,05	0,69
Osječko-baranjska županija	A	F	O, P, Q	2,88	1,01	0,76
Virovitičko-podravska županija	A	F	L	4,72	1,10	0,57
Požeško-slavonska županija	A	O, P, Q	L	3,40	0,98	0,66
Brodsko-posavska županija	A	L	C	2,41	1,25	0,67
Vukovarsko-srijemska županija	A	F	O, P, Q	3,72	0,98	0,59
• Sjeverna Hrvatska	A	C	B, C, D, E	2,43	1,39	0,64
Varaždinska županija	C	B, C, D, E	A	1,21	1,49	0,67
Međimurska županija	C	B, C, D, E	A	1,86	1,65	0,66
Koprivničko-križevačka županija	A	B, C, D, E	C	3,21	1,31	0,56
Krapinsko-zagorska županija	C	B,C,D,E	F	1,06	1,62	0,57
Jadranska Hrvatska	L	F	G, H, I	0,58	1,05	0,94
• Zapadna Hrvatska	C	B, C, D, E	F	0,45	1,33	0,84
Primorsko-goranska županija	C	B, C, D, E	F	0,23	1,39	0,84
Istarska županija	B, C, D, E	G, H, I	C	0,40	1,28	0,86
Ličko-senjska županija	A	F	L	2,72	1,05	0,68
• Južna Hrvatska	L	F	R, S, T	0,70	0,79	1,03
Splitsko-dalmatinska županija	L	R, S, T	F	0,42	0,83	1,06

¹⁷ Naziva ga se i *Balasinim indeksom* i *lokacijskim kvocijentom*. Iako jednostavan, pruža nam uvid u kojim područjima djelatnosti pojedina regija ima komparativne prednosti, a analizom dinamike vrijednosti tog pokazatelja možemo saznati mogu li područja sačuvati svoje prednosti u pojedinim sektorima. Postoje brojni načini mjerenja specijalizacije. Za detaljniju raspravu vidjeti Aiginger i Davies (2004).

Planska područja Hrvatske u kontekstu regionalne politike

Zadarska županija	L	A	F	1,58	0,69	1,01
Šibensko-kninska županija	L	R, S, T	F	0,43	0,96	0,94
Dubrovačko-neretvanska županija	G, H, I	F	L	0,73	0,67	1,04

Izvor: DSZ (2013)

Source: CBS (2013).

Područja djelatnosti NKD 2007: A – poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo; B – rudarstvo i vađenje; C – prerađivačka industrija; D – opskrba električnom energijom, plinom i parom te klimatizacija; E – opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša; F – građevinarstvo; G – trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla; H – prijevoz i skladištenje; I – djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane; J – informacije i komunikacije; K – financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja; L – poslovanje nekretninama; M – stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti; N – administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti; O – javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje; P – obrazovanje; Q – djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi; R – umjetnost, zabava i rekreacija; S – ostale uslužne djelatnosti; T – djelatnosti kućanstava kao poslodavaca; djelatnosti kućanstava koja proizvode različitu robu i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe.

Indeks specijalizacije na razini planskih područja i županija s istaknute tri vodeće djelatnosti naveden je u tab. 5. Slijedi nekoliko napomena o tome razlikuju li se planska područja po svojoj specijalizaciji. Područje Istočne Hrvatske specijalizirano je u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu (A). To vrijedi za sve županije tog područja. U tome planskom području najznačajnije razlike prema stupnju specijalizacije postoje u sektoru informacija i komunikacija (J), dok su najmanje razlike u sektoru javnih usluga poput javne uprave i obrane, obrazovanja, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi (O, P, Q). Područje Središnje Hrvatske specijalizirano je u djelatnostima trgovine, prijevoza i skladištenja, djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (G, H, I), informacija i komunikacija (J), financijskih djelatnosti i djelatnosti osiguranja (K), u stručnim znanstvenim i tehničkim djelatnostima, administrativnim i pomoćnim uslužnim djelatnostima (M, N) te u području umjetnosti, zabave i rekreacije i ostalim uslužnim djelatnostima (R, S). To je isključivo rezultat ekonomske aktivnosti Grada Zagreba te uloge Zagreba kao glavnoga grada. Sve ostale županije Središnje Hrvatske specijalizirane su u primarnim i sekundarnim djelatnostima te pružanju komunalnih usluga. Područje Sjeverozapadne Hrvatske specijalizirano je u primarnim i sekundarnim djelatnostima (od A do E) i to vrijedi za sve županije. Između županija koje pripadaju tome planskom području razlike prema stupnju specijalizacije relativno su male u sekundarnim djelatnostima (B, C, D, E) te trgovini, prijevozu i skladištenju (G, H, I). Područje Sjevernog Jadrana i Like specijalizirano je u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima. Izuzetak je Ličko-senjska županija, koja je specijalizirana u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu. Srednji i Južni Jadran specijalizirani su u djelatnosti građevinarstva (F), poslovanju s nekretninama (L) i ostalim uslužnim djelatnostima. Izuzetak su Zadarska županija, s najvišim indeksom specijalizacije u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu, te Dubrovačko-neretvanska županija, koja je najviše specijalizirana u trgovini, prijevozu te pružanju usluga smještaja i pripreme i usluživanja hrane (G, H, I).

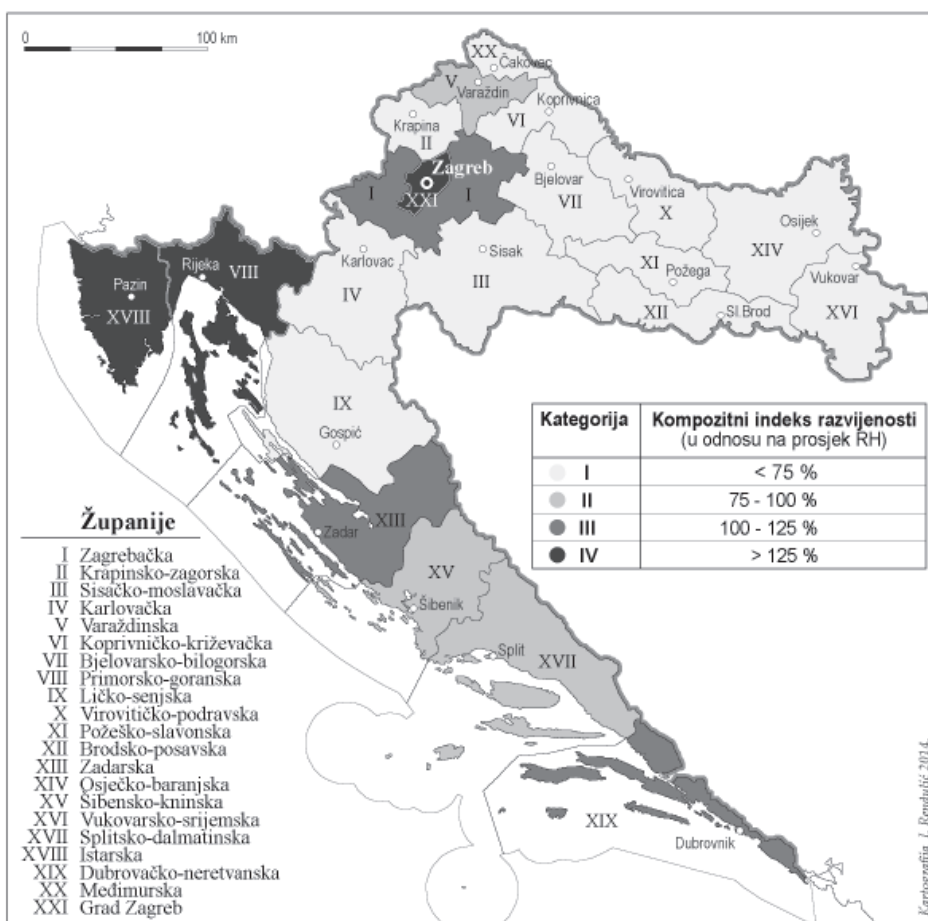
U svim planskim područjima postoje velike razlike po županijama prema stupnju specijalizacije u gotovo svim područjima djelatnosti. Ipak, najmanje razlike u stupnju specijalizacije po područjima postoje između županija planskih područja Sjeverozapadne i Istočne Hrvatske. Njihova relativno homogena gospodarska struktura omogućit će jednostavnije formuliranje i praćenje razvojnih mjera za koje se može očekivati da će biti podjednako učinkovite u svim županijama planskog područja. Očekivano, najheterogeniju gospodarsku strukturu ima Središnja Hrvatska, gdje je teško očekivati da će ista gospodarska razvojna mjera biti učinkovita primjerice u Gradu Zagrebu i Bjelovarsko-bilogorskoj županiji.

Kompozitni indeks razvijenosti

Kako bi se dobila potpunija slika razvijenosti županija, primjenjuje se i kompozitni indeks razvijenosti (sl. 2).

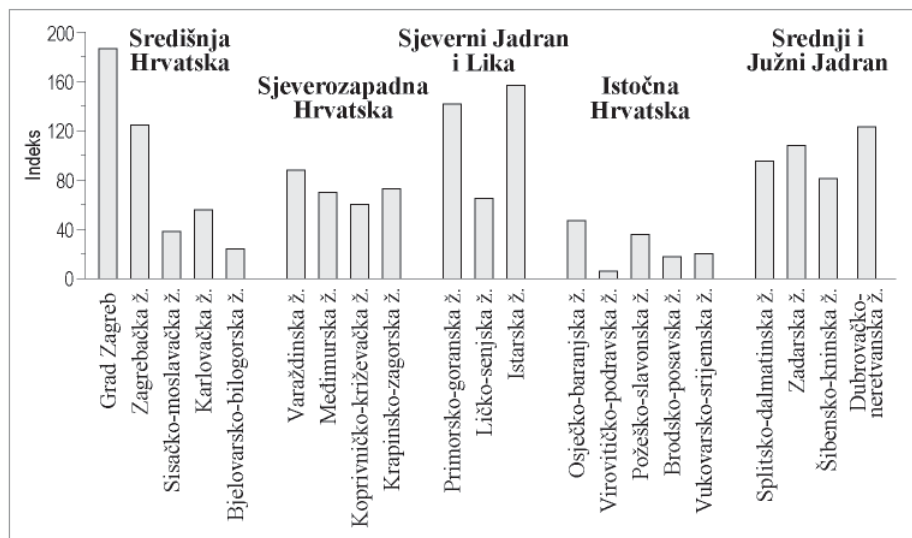
Prema vrijednostima indeksa razvijenosti, čak dvanaest županija nalazi se u prvoj skupini i ima status potpomognutog područja. S druge strane, samo su tri županije u najrazvijenijoj skupini: Grad Zagreb, Primorsko-goranska i Istarska županija, s vrijednošću indeksa razvijenosti iznad 125% državnog prosjeka (sl. 3).

Mjerenom indeksom razvijenosti, sva su planska područja vrlo heterogena. Tako područje Središnje Hrvatske obuhvaća tri županije iz prve kategorije, jednu županiju iz treće kategorije i Grad Zagreb, koji pripada četvrtoj kategoriji. Plansko područje Istočne Hrvatske najnerazvijenije je i obuhvaća županije koje se nalaze u prvoj kategoriji prema indeksu razvijenosti. Slična je situacija i u području Sjeverozapadne Hrvatske, gdje su tri županije u prvoj razvojnoj kategoriji. Područje

Sl. 2. Kategorije hrvatskih županija prema indeksu razvijenosti 2013.

Fig. 2. Categorization of the counties according to the Composite Development Index, 2013

Sl. 3. Indeks razvijenosti županija 2013.

Fig. 3 Composite Development Index of the counties, 2013

Izvor: MRRFEU (2013).

Source: Ministry of Regional Development and EU Funds (2013).

Sjevernog Jadrana i Like obuhvaća dvije županije u četvrtoj i jednu u prvoj kategoriji. Srednji i Južni Jadran obuhvaća umjereno razvijene županije druge i treće kategorije.

O ekonomskom stanju planskog područja mnogo govori i stopa nezaposlenosti¹⁸ (tab. 4). Na razini Hrvatske stopa nezaposlenosti iznosi 19,1%. Nižu stopu od nacionalne imaju područja Središnje Hrvatske te Sjevernog Jadrana i Like. U Središnjoj Hrvatskoj to je ponajprije zbog utjecaja Grada Zagreba kao centra rada i obrazovanja. Stopu nezaposlenosti u planskom području Sjevernog Jadrana i Like snižava Istarska županija, koja ima drugu najnižu stopu nezaposlenosti u Hrvatskoj. Najvišu stopu nezaposlenosti ima područje Istočne Hrvatske, gdje je ona u Brodsko-posavskoj županiji skoro 34%. Najveće razlike u stopama nezaposlenosti vidljive su u području Središnje Hrvatske, gdje je najviša stopa nezaposlenosti u Sisačko-moslavačkoj županiji, 3,5 puta veća od najniže stope nezaposlenosti u Gradu Zagrebu. Utvrđivanje ciljeva politike zapošljavanja te osmišljavanje i koordiniranje mjera bit će jednostavniji u planskim područjima sa županijama koje imaju sličnije značajke tržišta rada, primjerice sličnu dobnu, obrazovnu i spolnu strukturu nezaposlenih.

Razina homogenosti planskog područja sa stajališta formuliranja i vođenja regionalne politike opisana je koeficijentom varijacije različitih fizičkih, demografskih i ekonomskih pokazatelja. Na osnovi varijabilnosti¹⁹ izabranih pokazatelja zaključuje se o homogenosti planskih područja (tab. 6). Niže vrijednosti koeficijenta varijacije upućuju da je područje homogeno i time pogodnije za formuliranje i provođenje regionalne politike.

¹⁸ Stopa nezaposlenosti računa se kao omjer broja nezaposlenih na dan 31. ožujka 2011. i zbroja nezaposlenih i zaposlenih u pravnim osobama u obrtu i slobodnim profesijama, te osiguranika poljoprivrednika.

¹⁹ Ako je vrijednost koeficijenta varijacije do 30%, govori se o maloj varijabilnosti, ako je između 30 i 50%, o umjerenoj varijabilnosti, a ako je viša od 50%, o velikoj varijabilnosti.

Tab. 6. Koeficijent varijacije izabраних fizičkih, demografskih i geografskih pokazatelja u planskim područjima 2011.

Tab. 6 *Coefficient of variation of selected physical, demographic and geographic indicators in the planning areas in 2011*

Pokazatelj	Središnja Hrvatska	Sjevero-zapadna Hrvatska	Sjeverni Jadran i Lika	Istočna Hrvatska	Srednji i Južni Jadran
Površina	44	29	27	34	31
Stanovništvo	83	19	55	51	66
Gustoća stanovnika	162	29	59	26	39
Indeks demografskog razvoja	102	12	51	34	49
BDP/st.	44	12	20	13	9
Stopa nezaposlenosti	35	8	27	9	9
Indeks razvijenosti	71	13	33	57	15

Iz tab. 6 vidljivo je da planska područja mogu biti homogena s aspekta jedne grupe pokazatelja (npr. ekonomske), a heterogena s aspekta neke druge grupe (npr. demografske). Plansko područje Središnje Hrvatske ima visoke vrijednosti koeficijenta varijacije svih pokazatelja, a naročito demografskih. S tog aspekta to je najmanje homogena prostorna jedinica. Područje Sjeverozapadne Hrvatske pokazuje nisku razinu varijabilnosti u svim pokazateljima (koeficijent varijacije ne prelazi 30%). Područje Sjevernog Jadrana i Like pokazuje nisku varijabilnost kod fizičkih i ekonomskih pokazatelja, a visoku uglavnom kod demografskih. U planskom području Istočne Hrvatske niska je varijabilnost pokazatelja stope nezaposlenosti i BDP/st., a umjerena je u ostalim pokazateljima. Slična je situacija s varijabilnošću ekonomskih i fizičkih pokazatelja u području Srednjeg i Južnog Jadrana, dok demografski pokazatelji pokazuju visoku varijabilnost.

ZAKLJUČAK

Nakon analize demografskog i ekonomskog profila planskih područja može se iznijeti nekoliko osnovnih zaključaka.

U fokusu rada jest gospodarska homogenost planskih područja i njihova prikladnost za planiranje i vođenje regionalne politike, bez razmatranja njihovih institucionalnih kapaciteta. I intuitivno je jasno da bi planska područja trebala biti formirana tako da mjere regionalne politike u svakom dijelu planskog područja imaju približno jednake učinke koje nije teško pratiti i vrednovati.

Deskriptivna analiza i izračun koeficijenta varijacije različitih pokazatelja pokazali su da je plansko područje Središnje Hrvatske najmanje gospodarski homogeno. Ono uključuje županije koje su tradicionalno bile industrijski jake i njihova gospodarska struktura bila je komplementarna Gradu Zagrebu, s izuzetkom Bjelovarsko-bilogorske županije. Slična je situacija i s područjem Sjevernog Jadrana i Like. To je fizionomski vrlo raznolik prostor, a gospodarska je struktura komplementarna. Županije unutar toga planskog područja tradicionalno su orijentirane jedna na drugu. Primjećujemo da su najrazvijenija planska područja istovremeno i najmanje gospodarski homogena. Ekonomski razvijeni prostori u pravilu su heterogeni. Njihova heterogenost proizlazi iz „diferencijacije djelatnosti i različitosti njihova smještaja, te s time povezane i diferencijacije stanovništva, kako po djelatnostima tako i po stupnju koncentracije, a svakako i po načinu života” (Marinović Uzelac, 2001, 292).

Plansko područje Sjeverozapadne Hrvatske pokazuje veću gospodarsku homogenost. To je prostor s razvijenim malim i srednjim poduzetništvom i dugom obrtničkom tradicijom te orijentiran na prekograničnu suradnju.

Područje Srednjeg i Južnog Jadrana obuhvaća županije koje imaju sličnu gospodarsku strukturu i stupanj razvoja. Njihovim okupljanjem zadovoljeni su i fizionomski i povijesni kriteriji. Slično je i s planskim područjem Istočne Hrvatske, koje ima sličnu gospodarsku strukturu, nizak indeks razvijenosti i slične razvojne probleme.

Promatrano kroz prizmu ekonomskih i demografskih značajki planskih područja, a ne uzimajući u obzir druge značajke, zaključno se može reći da bi planska područja Sjeverozapadne Hrvatske, Srednjeg i Južnog Jadrana te Istočne Hrvatske mogla biti uspješnija u upravljanju svojim regionalnim razvojem od planskih područja Sjevernog Jadrana i Like te Središnje Hrvatske. Za manje oprezan zaključak nužna su dodatna istraživanja ostalih karakteristika i specifičnosti planskih područja.

LITERATURA

- Aiginger, K., Davies, S. W., 2004: Industrial Specialisation and Geographic Concentration: Two Sides of the Same Coin? Not for the European Union, *Journal of Applied Economics* 7 (2), 231-248.
- Bachtler, J., Wishlade, F., Yuill, D., 2003: Regional Policies after 2006: Complementarity or Conflict?, *Europe an Policy Research Paper* 51, European Policies Research Centre, Glasgow.
- Botrić, V., 2007: Regional Labour Market Differences in Croatia: Evidence from the 2000-2005 Labour Force Survey Dana, *Privredna kretanja i ekonomska politika* 17 (113), 26-51.
- Czirák, D., Puljiz, J., Jurlin, K., Maleković, S., Polić, M., 2002: A multivariate methodology for modelling regional development in Croatia, *Croatian international relations review* 8 (26-27), 35-52.
- Czirák, D., Sambt, J., Rovani, J., Puljiz, J., 2006: Regional development assessment: A structural equation approach, *European Journal of Operational Research* 174(1), 427-442.
- Đokić, I., Starc, N., Stubbs, P., 2007: Participatory Democracy: from ideals to realities – the lessons from three localities in Croatia, u: *Local Innovations for Growth in Central and Eastern Europe* (ur. Giguere, S.), OECD Publications, Pariz, 155-173.
- Đulabić, V., 2007: *Regionalizam i regionalna politika*, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Đulabić, V., 2008: Moderna regionalna politika u Hrvatskoj: stanje i šanse, u: *Hrvatska država i uprava: zbornik radova* (ur. Pusić, E.), Zagreb, 26. i 27. ožujka 2008., HAZU, Zagreb, 293-312.
- Đulabić, V., 2011: Novine u regionalnom razvoju i regionalnoj politici, u: *Reforma lokalne i regionalne samouprave u Hrvatskoj* (ur. Koprić, I.), Institut za javnu upravu i Društveno veleučilište, Zagreb, 85-118.
- Đulabić, V., 2012: Regionalism and Regional Policy in Croatia: Connection or Disconnection, u: *Nove regionalne politike i europska iskustva* (ur. Damjanović, M.), Megatrend univerzitet, Beograd, 471-487.
- Đulabić, V., 2013: Županije u statističkoj i političkoj regionalizaciji Hrvatske, u: *Dvadeset godina lokalne samouprave u Hrvatskoj* (ur. Koprić, I., Đulabić, V.), Institut za javnu upravu, Zagreb, 183-200.
- Fröhlich, Z., Maleković, S., 2005: Croatian Regional Policy Fostering Competitiveness, *Transition studies review* 12(1), 129-143.
- Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G., Wats, M., 2000: *The Dictionary of Human Geography*, 4. izdanje, Blackwell Publishers, Oxford.
- Jurlina Alibegović, D., 2007: Tackling the Problem of Inadequate Financing for Local Development: The Case of Croatia, u: *Local Innovations for Growth in Central and Eastern Europe* (ur. Giguere, S.), OECD, Pariz, 257-276.
- Jurlina Alibegović, D., 2009: Regionalizacija u Hrvatskoj: Iskustva i otvorena pitanja, *Časopis za pravo i ekonomiju evropskih integracija* 6, 23-42.

- Jurlina Alibegović, D., 2013: Less is More: Decentralization in Croatia and Its Impact on Regional Development, u: Decentralization and Local Development in South East Europe (ur. Bartlett, W., Maleković, S., Monastiriotis, V.), Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 51-67.
- Jurlina Alibegović, D., Slijepčević, S., Kordej-De Villa, Ž., 2013: Can Local Governments in Croatia Copewith more Responsibilities?, *Lexlocalis* 11 (3), 471-495.
- Jurlina Alibegović, D., Slijepčević, S., Kordej-De Villa, Ž., 2014: Regional Development and Decentralization – Two Options to Overcome Lack of Funding, *Transylvanian Review of Administrative Sciences* 43, 146-167.
- Kersan-Škabić, I., Tijanić, L., 2014: The Influence of Foreign Direct Investments on Regional Development in Croatia, *Croatian Economic Survey* 16 (2), 59-90.
- Kesner-Škreb, M., 2009: Regionalna politika Europske unije, *Financijska teorija i praksa* 33 (1), 103-105.
- Kordej-De Villa, Ž., Rašić-Bakarić, I., Starc, N., Stubbs, P., Sumpor, M., Šišinački, J., 2005: The Spatial Dimensions of Development in Croatia – from Theory to Policy Vacuum, u: *65th Anniversary Conference of the Institute of Economics, Zagreb, Proceedings* (ur. Lovrinčević, Ž., Mervar, A., Mihaljek, D., Nušinović, M., Radas, S., Starc, N., Švaljek, S., Teodorović, I.), Ekonomski institut, Zagreb, 611-647.
- Knox, P. L., Marston, S., 2003: *Places and Regions in Global Context: Human Geography*, Pearson Education, New Jersey.
- Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Rajh, E., 2005: Kako optimalno regionalizirati Hrvatsku?, *Ekonomski pregled* 56 (12), 1109-1160.
- Maleković, S., Puljiz, J., 2009a: Utjecaj kohezijske politike Europske unije na regionalnu politiku Hrvatske, u *Zaštita okoliša i regionalni razvoj – iskustva i perspektive* (ur. Tišma, Sl., Maleković, S.), Institut za međunarodne odnose, Zagreb, 85-110.
- Maleković, S., Puljiz, J., 2009: Izazovi nove regionalne politike za Republiku Hrvatsku, u: *Zaštita okoliša i regionalni razvoj – iskustva i perspektive* (ur. Tišma, Sl., Maleković, S.), Institut za međunarodne odnose, Zagreb, 111-133.
- Maleković, S., Puljiz, J., 2010: Izazovi novog pristupa upravljanju razvojem na lokalnoj i regionalnoj razini u Hrvatskoj, u: *Nova hrvatska lokalna i regionalna samouprava* (ur. Barbić, J.), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 199-222.
- Maleković, S., Puljiz, J., Tišma, Sl., 2011: New Opportunities for Regional and Local Actors in Croatia in Supporting Socio-Economic Development, *Southeastern Europe* 35 (2), 168-190.
- Marinović Uzelac, A., 2001: *Prostorno planiranje*, Dom i svijet, Zagreb.
- Maskell, P., 2000: Social Capital and Competitiveness, u: *Social Capital, Critical Perspectives* (ur. Baron, S., Field, J., Schuller, T.), Oxford University Press, Oxford.
- Nejašmić, I., Toskić, A., Mišetić, R., 2009: *Demografski resursi Republike Hrvatske: sintetični pokazatelji za županije, gradove i općine*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
- Nejašmić, I., Mišetić, R., 2010: Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (1), 49-62.
- Perišić, A., 2014: Multivariate Classification of Local and Regional Government Units According to Socio-Economic Development, *Društvena istraživanja* 23 (2), 211-231.
- Puljiz, J., 2006: Proposal for new development categorisation of regional and local units in Croatia, *Croatian international relations review* 12 (44/45), 125-139.
- Puljiz, J., 2009: Čimbenici regionalnog razvoja i regionalnih nejednakosti u Republici Hrvatskoj, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet u Splitu, Split.
- Puljiz, J., 2009: Mjerenje regionalne razvijenosti – primjer RH, u: *Zaštita okoliša i regionalni razvoj – iskustva i perspektive* (ur. Tišma, Sl., Maleković, S.), Institut za međunarodne odnose, Zagreb, 135-158.
- Rašić Bakarić, I., 2012: A Proposal for a New Administrative Territorial Division of the Republic of Croatia, *Ekonomski istraživanja – Economic Research* 25 (2), 397-412.

- Rašić, I., Starc, N., 2003: Nevolje s regionalnom politikom, *Privredna kretanja i ekonomska politika* 13 (95), 47-86.
- Rubil, I., 2013: Accounting for Regional Poverty Differences in Croatia: Exploring the Role of Disparities in Average Income and Inequality, u: *Radni materijali Ekonomskog instituta, Zagreb*, br. 1, siječanj 2013., Ekonomski institut, Zagreb, Zagreb.
- Sumpor, M., 2005: *Koordinacija razvojnih politika prema integrativnoj politici regionalnog razvoja*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet u Splitu, Split.
- Sumpor, M., 2009: Uvodno o razvojnom upravljanju, održivom razvoju i koordinaciji, u: *Participativno upravljanje za održivi razvoj* (ur. Kordej-De Villa, Ž., Stubbs, P., Sumpor, M.), Ekonomski institut, Zagreb, Zagreb, 83-106.
- Sumpor, M., 2013: Kako povezati kolektivne procese participativnog strateškog planiranja i političku (samo) volju vodstva, u: *Policy i strategija u javnoj upravi – kako definirati i ostvariti ciljeve?* (ur. Musa, A.), Friedrich Ebert Stiftung, Institut za javnu upravu, Zagreb, 27-47.
- Sumpor, M., Đokić, I., 2012: Strategic Planning as a Tool for Better Public Policy Governance – The Case of Croatia, u: *An Enterprise Odyssey: Corporate governance and public policy – path to sustainable future* (ur. Galetić, L.), Sveučilišna tiskara, Zagreb, 1027-1038.
- Sumpor, M., Đokić, I., 2013: Are there any improvements in governance after a decade of regional strategic planning in Croatia?, u: *Izazovi Europe: U potrazi za novom konkurentnošću: zbornik radova* (ur. Mrnjavac, Ž., Muštra, V.), Split, 8.–10. svibnja 2013., Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 253-271.
- Tijanić, L., 2010: Regionalna (ne)konkurentnost u Republici Hrvatskoj, *Ekonomski pregled* 61 (7-8), 419-454.
- Tropina Godec, Ž., 2009: EU accession and regional policy in Croatia, *Hrvatska i komparativna javna uprava* 9(1), 51-66.

IZVORI

- Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku, NKPS – 2. razina i županije u 2011.*, Statistička izvješća 12.1.2. DZS, Zagreb, 2014.
- European Regional Statistics Reference Guide*, Europska komisija, Luxemburg, 2004.
- Godišnjak 2013*, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Zagreb, 2014.
- Ocjenjivanje i razvrstavanje županija prema razvijenosti, <http://www.mrrfeu.hr/UserDocsImages/Regionalni%20razvoj/Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti%20na%20%C5%BEupanijskoj%20razini%202013..pdf> (1. 8. 2014.).
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2013*, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Strategija regionalnog razvoja Republike Hrvatske, 2001.-2013.*, Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva, 2010. (verzija 1.0).

SUMMARY

**Proposed Planning Areas of Croatia in Terms
of Regional Policy**

Željka Kordej-De Villa, Dane Pejnović

The main goal of the paper is to examine the geographic and economic soundness of the proposed planning areas in Croatia from the perspective of the implementation of regional policy. The research question has been determined in accordance with the purpose of the work - are the proposed planning areas logical spatial units that meet the criteria of homogeneity in terms of formulation and implementation of development policy?

Therefore, the main focus of the paper is to analyze the demographic and economic profile of the spatial units. The spatial pattern of research work consists of spatial units on three levels of regional-development hierarchy: NUTS 2 regions, planning areas and counties. The basic elements of the demographic profiles are the spatial distribution of population as well as demographic resources. To discuss economic homogeneity of the planning areas and associated counties the usual economic indicators are used - gross domestic product and gross domestic product per capita, the index of specialization of economic structure, the composite index of development and the unemployment rate.

Demographic potentials are measured by index of demographic resources calculated according to the methodological approach, proposed by Nejašmić et al. (2009). It is a synthetic indicator, which includes two main components: the demographic index and the index of education, as well as the population of the particular spatial unit, which is in the form of a corrective coefficient. Although it looks simple, it is a relatively complex indicator, since it includes fifteen variables, each of which is based on a special calculation mode.

In considering the homogeneity of a particular planning area, the usual methods of descriptive statistics (dispersion method) are applied. Implemented economic indicators - gross domestic product, gross domestic product per capita, unemployment rate and the index of specialization - are taken from secondary publications, and calculated according to the usual methodology. Thus, the specialization index measures the level of specialization of the planning area/county in the specific sector (economic activity). It relates the share of sector activity within the total economic activity of the planning areas/counties to the share at the national level. Index values greater than one indicate a higher degree of specialization compared to the national average. The values of this index are changed only in the long term and are not influenced by short-term fluctuations and are, therefore, a suitable tool for the structural analysis. The specialization index was calculated for areas of activity according to the NACE 2007.

The values of the composite development index are published by the Ministry of Regional Development and EU Funds. The indicator measures more objectively the development level of territorial units in order to allocate the funds more evenly to units that are less developed compared to the national average. The composite development index is calculated as a weighted average of deviation from the national average of five indicators in the three-year period: unemployment rates, income per capita, the budget revenues of local and regional governments per capita, population trends and rates of education. The weight of the unemployment rate is 30%, per capita income 25% and the three other indicators have a weight of 15% each. Counties are divided into four categories according to their position in relation to the national average.

Descriptive analysis and calculation of the coefficient of variation of different indicators show that the planning area of Central Croatia is the least economically homogeneous. It includes the counties with a traditionally strong manufacturing sector and its economic structure is complementary to the City of Zagreb, with the exception of Bjelovar County. A similar situation is encountered in the area of the Northern Adriatic and Lika. Geographically, it is very diverse area but the economic structure is complementary within the planning area. Counties within the planning area are traditionally oriented to each other. We note that the most developed planning areas are, at the same time, areas that are the least homogeneous in economic terms. The most developed areas are generally heterogeneous.

The planning area of Northwest Croatia shows greater economic homogeneity. It is an area with developed small and medium-sized enterprises, a long tradition of craftsmanship and is focused on cross-border co-operation.

The area of the Middle and South Adriatic includes counties with a similar economic structure and development level. This area fulfils criteria in terms of geography, as well as history. There is a similar situation in the planning area of Eastern Croatia, which has a similar economic structure, low development index and similar development problems.

Seen through the prism of economic and demographic characteristics of the planning areas, excluding other features, it can be said that the planning areas of Northwest Croatia and the Central and Southern Adriatic, as well as the area of Eastern Croatia, could be more successful in managing their regional development in comparison to planning areas of the North Adriatic and Lika and Central Croatia. For a less cautious conclusion, additional surveys of characteristics and specificities of the planning areas would be needed.

Primljeno (Received): 03-11-2014

Prihvaćeno (Accepted): 12-06-2015

Dr. sc. **Željka Kordej-De Villa**, viša
znanstvena suradnica
Ekonomski institut, Zagreb,
Kennedyjev trg 7, Zagreb, Hrvatska
zkordej@eizg.hr

Prof. dr. sc. **Dane Pejnović**
Sveučilište u Zagrebu,
Prirodoslovno-matematički fakultet,
Geografski odsjek
Marulićev trg 19/II, Zagreb, Hrvatska
dapejno@geog.pmf.hr